

KERTÉSZ ISTVÁN

ÖKÖLVÍVÁS A GÖRÖG–RÓMAI VILÁGBAN

„Az összes versenyek közül a könnyűek (*koupha*): a stadionfutás, a hosszútávfutás, a fegyveres futás, a kettős stadionfutás; a nehezebbek (*barytera*) a pankration, birkózás, ökölvívás. Az ötös verseny (*pentathlon*) a kettőből tevődik össze; a birkózás és a diszkoszvetés a nehezek, a gerelyhajítás, távolugrás és futás a könnyűek.”¹

A Kr. u. 220-as évek tájékán e szavakkal foglalta össze röviden az ismert sportokat *Philostratos*, római polgárnevén: *Lucius Flavius Philostratus*, athéni szakíró.² *Gymnastikos* című írása, amelyből a fenti idézet származik, a *gymnastés*, vagyis a szakedző³ számára hasznos tudnivalókat foglalta össze a különböző sportok gyakorlati és elméleti vonatkozásairól, valamint az orvostudománynak a sportban hasznosítható eredményeiről.⁴

Az ógörög *barys* = 'nehéz' melléknév átvitt értelemben is használatos szó, többek között olyan személyek jelzőjeként alkalmazták, akiknek természete, jelleme nehezen elviselhető vagy éppen félelmet keltő volt. A belőle képzett főnév: *barytés* nehéz természetet is jelentett. Mindez nyelvi összhangban áll

1 *Philostratos*, *Gymnastikos* 3. Ritoók Zsigmond fordítása. In: Színház és stadion. Szerk. Ritoók Zsigmond. Budapest 1968. 105.

2 *Philostratos*ról máig alapvető *Julius Jüthner*: *Philostratos über Gymnastik*. Amsterdam 1969 (az 1909-es első kiadás utánnomása), *Einleitung* 1–131.

3 *Nikólaos Patsantáras*: *Der Trainer als Sportberuf. Entwicklung und Ausdifferenzierung einer Profession mit einem Rückblick auf das altgriechische olympische Ideal*. Schorndorf 1994.

4 L. *Kertész István*: *A görög sport világa. (A jelenbe tekintő múlt.)* Bp. 2007. (átdolgozott, bővített kiadás) 142–179.

azzal a ténnyel, hogy a *nehesebb* sportok – a Philostratos által felsoroltak közül a modern szóhasználatban *küzdősportoknak*⁵ nevezett birkózás, ökölvívás és talán a kick-boxhoz⁶ legjobban hasonlítható pankration – művelői a szó mindkét alapértelmében *nehézfűúk* voltak. Az antik küzdősportokban – modern változataikkal ellentétben – nem voltak súlycsoportok, így többnyire eleve csak a nagyobb testű, súlyosabb sportolók számára nyílt esély a sikeres versenyzésre. Ez kiváltképp a birkózóknál érvényesült. A testi erejüknel és természetüknel fogva az átlagos polgárok között feltűnő jelenségnek számító nehézatlétek lelki tulajdonságaik terén sem simultak bele a közérkölc és megszokás diktálta viselkedésmódba. Erre utalnak azok a történetek, amelyek extravagáns tetteiket ízes, olykor visszatetszést keltő anekdoták formájában örökítették az utókorra. Most ismerkedjünk meg néhány ilyen ókori *nehéz* emberrel!

A thasosi *Theagenés* (vagy *Theogenés*) az antikvitás leghíresebb nehézatlétei közé tartozott. Egyes források 1200, mások 1300, sőt 1400 győzelmet tulajdonítanak neki. Ez még akkor is kiemelkedő eredményességet mutat, ha a győzelmek száma minden bizonnyal nem a végső versenyeredményekre utal, hanem az első helyezésekhez vezető út egyes sikeres állomásait is magába foglalja. Olympiában Kr. e. 480 során az ökölvívás, 476-ban pedig a pankration küzdelmein diadalmaskodott. Ezenkívül ökölvívóként három ízben győzött a Delphoiban rendezett pythói- és kilenc-kilenc alkalommal az isthmosi és a nemeai játékokon. Az isthmosi versenyen egyszer a pankrationt is megnyerte. Állóképességét és sokoldalúságát mi sem jellemzi jobban, mint hogy az argosi Hekatombaia versenyen, valamint a thessáliai Phthiában is

5 L. *Michael B. Poliakoff*: *Combat Sports in the Ancient World. Competition, Violence, and Culture.* New Haven and London 1987; *Werner Rudolph*: *Olympischer Kampfsport in der Antike. Faustkampf, Ringkampf und Pankration in den griechischen Nationalfestspielen.* Berlin 1965.

6 Versenycentrikus küzdősport, amely az ütéseket és rúgásokat használó távol-keleti eredetű harcművészetek – karate, taekwondo, kung fu – mozgásanyagát a bokszt technikákkal ötvözi.

egy-egy alkalommal első helyezést szerzett hosszútávfutásban.⁷ Az útleíró *Pausanias* anekdotákkal fűszerezett tudósításában az atléta már gyermekkorában megmutatkozó félelmetes fizikai erejéről adott hírt:

„A fiú még csak kilencéves volt, mikor az iskolából hazafelé menet a piactéren megetszett neki az egyik ott álló bronzszobor, felkapta, a vállára vette és hazavitte. Mikor a polgárok megnehezteltek rá cselekedete miatt, egy tekintélyes, idős ember megakadályozta, hogy megöljék, és megparancsolta neki, hogy a szobrot vigye vissza a házukból a piactérre. A fiú visszavitte a szobrot, és tüstént nagy hírnévre tett szert az ereje miatt, cselekedetének pedig egész Görögországban híre ment.”⁸

A tüneményes sportpályafutás jutalmaként a honfitársukra büszke thasosiai felállították az elhunyt atléta szobrát. *Lukianos* és a már idézett *Pausanias* szerint ennek és az atléta másutt felállított szobrainak betegségelhárító erőt tulajdonítottak.⁹ *Pausanias* nem akármilyen históriát fűzött a thasosi műalkotás köré. Azt írta, hogy volt *Theagenés*nek egy engesztelhetetlen ellensége, aki olyannyira gyűlölte őt, hogy még halála után is gyalázta emlékét. Ez az ember minden éjjel korbáccsal ütlegelte *Theagenés* szobrát. Egyik éjszaka azután a szobor ledőlt talapzatáról, és agyonütötte korbácsolóját. Törvény szerint azt a tárgyat, amely emberhalált okozott, el kellett távolítani a városból. Ezért a szobrot bedobták a tengerbe. Ám nem sokkal ezután éhínség ütötte fel a fejét. A lakosok a delphoi Apollón tanácsát kérték, és azt az útmutatást kapták, hogy hívják vissza a száműzötteket. Ők minden száműzöttet visszahívtak, de a baj csak nem szűnt. Mikor másodszor is megkérdezték az istenséget, a jóspapnő ezt mondta nekik: „*Theagenést, nagy polgártársatokat, feledtéték.*” Ekkor a szobrot kihúzták a tengerből, és visszahelyezték

7 *Luigi Moretti*: *Olympionikai, i vincitori negli antichi agoni olimpici*. Roma 1957, no. 201. 215.; *Mark Golden*: *Sport in the Ancient World from A to Z*. London and New York 2004, 163.; *David Matz*: *Greek and Roman Sport. A Dictionary of Athletes and Events from the Eighth Century B.C. to the Third Century A.D.* Jefferson, North Carolina and London 1991. 95–96.; *Maróti Egon*: *A delphoi Pythia sportversenyeinek győztesei*. Bp. 2000. 28–30.

8 *Pausanias*: *Görögország leírása*. Szerk. Patay-Horváth András. Budapest 2000. 337-338. v.ö. VI, 11,2-3. *Pausaniast* Muraközy Gyula fordításában idézzük.

9 *Lukianos* összes művei. Szerk. Zsolt Angéla. Budapest 1974. Az istenek gyűlése II. 613-621., *Pausanias*: VI, 11,9.

talapzatára. Attól kezdve félistennek, vagyis *hérósnak* kijáró tisztelettel ápolták emlékét, a város felől pedig elhárultak a bajok.¹⁰ XXXI. beszédében (*Rhodiakos*) *Dión Chrysostomos* arról értekezett, hogy milyen rút szokást vettek fel Rhodos polgárai: egykori jótevőik szobrainak talapzatáról kikaparták a megtisztelt férfiak nevét, és helyükbe, elvtelen hízelgésüktől indítva, a római uralom korszakában római neveket véstek. Pedig a szobrok eredeti ábrázoltjai kiváló tetteikkel szolgálták meg annak idején a rhodosiak háláját. Hogy valaki a régi Hellasban miképp érdemelhette ki szobrának felállítását, többek között *Theagenés* példájával támasztotta alá, elmesélvén a *Pausanias*-nál is fellelhető históriát. Az ő változatában az a különbség, hogy szerinte nem éhínség, hanem dögvész sújtotta a szobrot tengerbe vető várost. Ezenkívül hangsúlyozta, *Theagenés* azzal is kivívta honfitársai elismerését, hogy sportpályafutása végeztével egyike lett Thasos legkiválóbb polgárainak.¹¹

Az ellenségén még holtában is elégtételt vevő, félelmetes nehézatléta emlékét csodálattal vegyes borzongással idézhette fel az ókor embere, és hasonlóképp érezhetett akkor is, amikor a krotóni birkózó, *Milón* valós vagy vélt tetteiről hallott. Az egyszeres ifjúsági és öt- vagy hatszoros felnőtt olympiai bajnok sportember valamikor a Kr. e. 6. század végén aratta sikereit.¹² Pausanias szerint

„...úgy markolt meg egy gránátalmát, hogy azt a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudták kivenni a kezéből, de közben ő maga sem sértette meg a gyümölcsöt. Egyszer pedig egy lenolajjal bekenet diszkoszra állt fel, s mindenkit kigúnyolt, aki megpróbálta őt megragadni és a diszkoszról letaszítani... A homlokát egy húrral úgy csavarta körül, mint ahogy az emberek egy kötelet vagy szalagot szoktak a fejükre rakni. Azután ajkai között visszatartotta lélegzetét, megtöltötte fejének ereit vérrel, s az erek erejével elszakította a húrt.”¹³

A földrajztudós *Strabón* sem fukarkodott *Milón* erejének dicséretével, ám halála történetének leírásával némiképp az abnormálisan erős fizikum hátulütőire is rámutatott:

10 *Pausanias*: VI, 11, 6–8.

11 *Dión Chrysostomos*: XXXI, 95–97.

12 *Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 115., 122., 126., 129., 133., 139.; *Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 103.; *D. Matz, D.*: Greek and Roman Sport i. m. 72–73.

13 *Pausanias*: VI, 14, 6–7.

„Mondják, hogy amikor egyszer a bölcselők éttermében egy oszlop kidőlt, Milón feltartotta, s így mindnyájukat megmentette, de magát kihúzta alóla; ebben az erejében bizakodva találta valószínűleg életének némelyektől emlegetett végét. Azt mondják ugyanis, hogy egyszer egy sűrű erdőn keresztül haladva messze le-tért az útról, s amikor egy nagy fára talált, amely meg volt ékelve, kezét és lábát a nyílásba téve erőlködött, hogy teljesen szétszakítsa, de csak annyira volt ereje, hogy az ékek kiestek, ő pedig ebbe beleszorulva a vadak martaléka lett.”¹⁴

A Strabón híradása mögött megbúvó szelíd gúnyt akkor értékelhetjük igazán, ha egybevetjük az anekdoták sokaságát közreadó *Athénaios* alighanem túlzó tudósításával:

„A krotóni Milón... húsz mina [8,73 kg] húst és ugyanannyi kenyeret evett, borból pedig három chusnyit [majdnem tíz liter] ivott. Olympiában egy négy-éves bikát felemelt a vállára, körülhordozta a Stadionban, s azután feldarabolva egyetlen napon megette.”¹⁵

Ezeknek a közléseknek az ismeretében az emberek elgondolkodhattak a természet sajátos körforgásán. Íme, az a Milón, aki életében annyi állat húsát falta fel, végül maga lett az állatok tápláléka. Ezzel a tragikomikus képpel ellentétes viszont az a hagyomány, amit Diodóros Sikeliótés örökített az utókorra. A szicíliai történetíró azt a modern történetírás által vitatott hitelű¹⁶ történetet közölte, amely szerint a krotóni sportoló egyben kiváló harcos is volt, aki győzelemre vezette hazája seregét Sybaris ellen:

„... ez az ember, aki hatszor nyert díjat Olympiában, és akinek bátorsága teszi erejéhez volt mérhető, úgy ment csatába, hogy Héraklés jelmezét öltötte fel, oroszlánbőrt vetve magára és kezében husángot tartva...”¹⁷

14 Strabón: Geógraphika. Ford. Dr. Földy József. Budapest 1977. 281-282.VI, 1,12., vö. Pausanias: VI. 14,8.

15 *Athénaios*, X, 412 e-f. Ritoók Zsigmond fordítása. *Ritoók Zs.: Színház* i. m. 151.

16 L. David C. Young: *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics*. Chicago 1985. 153-154.

17 Diodóros: XII, 9,6.

A diodórosi leírásban az öntudatos, önmagát az emberi szféra fölé helyező *Milón* jelenik meg. Az a sportember, akit a róla szóló, zömmel az antik utókorban keletkezett anekdotikus híradások hol falánk, máskor bátor, egyszer önhitt, azután hazaszerető, de mindenképpen összetett személyiségnek mutattak be, vegyítve azt a csodálatot és ellenérzést, amelyet a közvélemény minden időben az abnormálisan erős, túlságosan nagytermetű emberek iránt érzett. Saját kortársai számára azonban *Milón* mindenképpen kiemelkedő egyéniség volt. *Hérodotos* írt arról, hogy *Démokédész*, *Dareios* orvosa, miután felhagyott a perzsa nagykirály szolgálatával, hazatérve szülővárosába, Krotonba nőül vette *Milón* leányát. Erről levélben értesítette egykori gazdáját, e házasság tényével jelezve, mily nagyra becsülik őt hazájában, ahol ilyen kiváló férfiú fogadta őt vejévé.¹⁸

A nehézatléták ezúttal kényszerűen szűkre szabott galériáját a pankration háromszoros olympiai bajnoka, a milétosi *Astyanax* alakjával gyarapítjuk. Ő a Kr. e. 324, 320 és 316 során lezajlott olympiai versenyeken nem talált legyőzőre. Saját korában a küzdősportok legkiemelkedőbb egyéniségeként ünnepelték, a pankration mellett gyakran részt vett ökölvívó küzdelmeken is. Több ízben volt periódusgyőztes, vagyis a két olympiai játék közötti időszakban (ezt nevezték a görögök *periodosnak*)¹⁹ az olympiai bajnokság mel-

18 *Hérodotosz*: A görög-perzsa háború. Ford. Muraközy Gyula. Budapest, 1989. 254.III, 137.

19 Konkrét példa egy *periodos* versenyrendjére: Olympia – Kr. e. 480. július/augusztus

Nemea – Kr. e. 479. augusztus/szeptember

Isthmia – Kr. e. 478. április/május vagy

június/július

Pythia – Kr. e. 478. augusztus

Nemea – Kr. e. 477. augusztus/szeptember

Isthmia – Kr. e. 476. április/május vagy

június/július

Olympia – Kr. e. 476. július/augusztus (*Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 131.)

Mivel a görögök a versenyek kezdetét a holdtöltéssel és az azzal összefüggő vallási ünnepekkel kötötték össze, a konkrét időpontok állandóan változtak. Ezért lehetetlen – ritka kivételtől eltekintve – a versenyek lebonyolításának pontos idejét meghatározni, vö. *Hugh. M. Lee*: The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games. (Nikephoros Beihefte 6.), Hildesheim 2001. 7–13.; *Stephen G. Miller*: Ancient Greek Athletics-. New Haven and London 2004. 113. skk.; *Kertész István*: Egy rekonstrukciós kísérlet nehézségei. In: „Történészként a katedrán”. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára. Szerk. Gebei Sándor – Makai János – Bartók Béla, Eger 2009. 293–318.

lett megszerezte az isthmosi, a pythói és a nemeai versenyek első helyét is. Állítólag minden alkalommal úgy lett periódusgyőztes (*periodonikés*), hogy ellenfelei ki sem álltak ellene.²⁰ Róla mesélte *Athénaios*, hogy egyszer vendégül látta őt *Ariobarzanés*, a daskyleioni perzsa helytartó. A tiszteletére rendezett lakomán *Astyanax* kilenc vendég számára felszolgált ételt fogyasztott el. Vacsora után vendéglátója felszólította arra, hogy mutassa be félelmetes erejét. Ekkor letört az egyik heverőről egy lencse alakú bronzdíszítést, és pusztá kézzel simává gyúrta. Amikor halála után testét elégették, még a csontmaradványai és hamvai is olyan nagyságúak voltak, hogy csak két urnában tudták őket elhelyezni.²¹

Nem testének tömege, hanem tetteinek páratlan mivolta emelte a félistenek közé az emberek képzeletében az ökölvívás háromszoros olympiai bajnokát, a Lokroiból származó *Euthymost*. Ő Kr. e. 484, 476 és 472 olympiai versenyein győzött.²² Róla az a csodálatos történet forgott közszájon, hogy egy ízben hazafelé utazva Temesa városába érkezett. Ennek lakói nagy bajban voltak. Ugyanis hajdanán – a monda szerint – *Odysseus* is arra vetődött hajósaival, és ezek egyike erőszakot követett el egy helybéli lányon. A gonosztevőt Temesa lakói agyonkövezték. *Odysseus* tovább hajózott, de megölt emberének szelleme ott maradt, és véres bosszút állt. Miután sokan elpusztultak a kísértő szellem haragjától, az emberek el akarták hagyni hazájukat. Apollón delphoi papnője azonban ezt megtiltotta nekik, ezért elhatározták, hogy megkísérlik kiengesztelni a hajós szellemét. *Hérósnak* kijáró tisztelettel hódoltak neki, szentélyt építettek számára, és minden esztendőben néki áldozták a város legszebb leányát. Ez volt a helyzet, amikor *Euthymos* odaért. A történetek hallatán kedve támadt bemenni a szentélybe, és megnézni a feláldozásra szánt leányzót. A szűz annyira elnyerte tetszését, hogy az ökölvívóbajnok párviadalra hívta ki a kísértetet. Miután a párviadalt megnyerte, és ellenfelét bekergette a tengerbe, feleségül vette a megmentett leányt.

20 *Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 470., 474., 479.; *Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 18.; *Matz, D.*: Greek and Roman Sport i. m. 33–34.; *Maróti E.*: A delphoi Pythia i. m. 71–73.

21 *Athénaios*: X, 412 a-c.

22 *L. Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 191., 214., 227.; *Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 66.; *Matz, D.*: Greek and Roman Sport i. m. 57.

Ezt követően magas kort ért meg, és halála után szobrát felállították mind Lokroiban, mind pedig Olympiában. Amikor pedig egyazon napon mindkét szobrába villám csapott, honfitársai Apollón jósnőjének tanácsára *héros*nak kijáró tiszteletben kezdték részesíteni. Utóbb elterjedt róla, hogy nem is földi halandó, hanem *Kaikinos* folyamisten (a Lokroi és Rhégion közötti határfolyó istene) nemzette.²³

Az eddig felsorolt nehézatlétek közül *Theagenés* és *Euthymos* az ökölvívás mestereiként váltak híressé, de *Astyanax* számára sem volt ismeretlen ez a sportág. A birkózó *Milón*nal együtt mind olyan sportemberek voltak, akiknek meg nem alkuvó, olykor ijesztő tetteit a képzelet alaposan kiszínezte. A nagyevő, hatalmas termetű birkózó, *Milón* testtömegét tekintve is *nehéz atléta* volt, miként az ökölharcot is kedvelő *Astyanax*, akinek földi maradványaihoz egy urna nem volt elegendő.

Ám az ökölvívók nem mindig voltak súlyukra nézve is *nehézek*. Ennek oka az ökölvívás technikai sajátosságaiban keresendő.²⁴ Az antik ökölharc két alapeleme, az erőteljes, gyors támadás és a rugalmas, fűrge, ügyes védekezés egymást kiegészítő taktikai összetevői voltak e sportágnak. Támadásnál a hosszabb karú versenyző volt előnyben, amit a kisebb ütőtávolsággal rendelkező öklözők csiszolt és jól begyakorolt technikával ellensúlyozhattak. Ebben a sportban, a birkózással összevetve, kisebb jelentősége volt a testsúlynak. Míg a birkózók esetében a sportoló gyakran kényszerült testsúlya gyors és erőltetett gyarapítására, ami egészségkárosodáshoz is vezethetett, addig az ökölvívót az a veszély fenyegette, hogy gyors hízás esetén mozgása túlságosan lelassul. Ezenkívül az öklökre tekert kemény szíjak, illetve a római korban divatba jött fémgombos bokszkesztyűk már önmagukban is olyan erős ütések bevitelét tették lehetővé, amelyek után szükségtelemmé vált a további erő-, illetve súlygyarapítás. Ezen a téren kivételt képeztek azok az ökölvívók, akik a *pankration*t is magas szinten művelték. Mivel a *pankration*ban a birkózás elemei az ökölvíváséi mellett igen fontos szerepet játszottak, a *Theagenés*hez és *Astyanax*hoz hasonlóan mindkét versenyszámban sikeres sportolók kény-

23 *Pausanias*: VI, 6,4-11.

24 Ezekről l. alapvetően *Edward Norman Gardiner*: *Athletics of the Ancient World*. Chicago 1980. (az 1930-as kiadás reprintje), 197–211.; *Poliakoff, M. B.*: *Combat Sports* i. m.68-88.; *W. Rudolph, W.*: *Olympischer Kampfsport* i. m. 8–28.

telenek voltak testük tömegét is növelni. Hogy azonban ez az ő esetükben sem mindig vezetett elhízáshoz, arra bizonyoság az, hogy *Theagenés* – mint említettük – hosszútávfutásban is képes volt babért aratni.

Az ökölvívókat ábrázoló antik szobrok általában igazolják az előbbi megállapításokat.²⁵ A megmintázott figurák soványak, szegy- és térdcsontjuk jól láthatóan feszíti bőrüket. Az izmok nem kidudorodó, kemény kötegek, mint a birkózók ábrázolásánál, hanem soványak, de ugyanakkor erősek is. A túlburjánzó mell- és vállizomzat egyáltalán nem jellemzi őket – ez a birkózók sajátossága maradt. *W. Rudolph* úgy véli, hogy az átlagos ókori ökölvívó a mai középsúlyú kategóriának felelt meg.²⁶ Erre utal *Philostratos* leírása is arról, hogy milyen az öklöző ideális testalkata:

„Az ökölvívó hosszúkarú legyen, erőskönyökű, felkarja, válla nem túl duzzadt, nyaka erős és magas. Ha a csuklók vastagabbak, súlyosabb csapásra képesek, ha kevésbé vastagok, fürgék és könnyedén osztják csapásaikat. Erőtéljes medencére is támaszkodják a teste, mert a kar előrelökése lebegő helyzetbe hozza a testet, ha nem nyugszik szilárd medencén. Olyanokat, akiknek vaskos a lábszárak, egyéb versenyfajtákra sem tartom alkalmasnak, de az öklözésre a legkevésbé. Az ilyenek tudniillik egyfelől nehézkesek, ha az ellenfél lábszárához kell férkőzni, másfelől az őket támadó számára könnyen legyőzhetőek. Legyen tehát az ökölvívó lábszára egyenes, combjai pedig arányosan távolodjanak, és megfelelő távolságban legyenek egymástól... A has akkor a legmegfelelőbb, ha horpadt, mert az ilyen emberek könnyedek, és légzésük jó. Mindamelletts a nagyobb hasnak is van valamelyes haszna az ökölvívó számára, mert az arcra irányuló csapásokat az ilyen has távol tudja tartani azáltal, hogy útjában áll az ellenfél támadásainak.”²⁷

Az ökölvívókkal szemben támasztott fizikai követelmények természetesen eltértek a különböző korosztályok esetében. Mert ha a küzdősportokban nem is állítottak fel súlycsoportokat, a sportolók életkor szerinti külön mezőnyök-

25 *Wilfred Geominy-Stefan Lehmann*: Zum Bronzebild des sitzenden Faustkämpfers im Museo Nazionale Romano. Stadion XV. (1989), 139–165.; *Rudolph, W.*: Olympischer Kampfsport i. m. 25–26.

26 *Rudolph, W.*: Olympischer Kampfsport i. m. 25.

27 *Philostratos*: Gymnastikos 34.

be sorolása általános gyakorlat volt. Az olympiai és a pythói játékokon két korosztályra osztották a mezőnyt, az ifjak (*paides*) és felnőttek/férfiak (*andres*) csoportjára, míg a nemei és az isthmosi versenyeken létezett egy közbülső korosztály is, a *szakálltalanoké* (*ageneioi*). Az egyes korcsoportok között meghúzott életkor-határvonal egyértelmű írásos bizonyítékok hiányában jelenleg is vita tárgyát képezi a sporttörténészek között.²⁸ Általános nézet szerint az ifjak és a felnőtt férfiak között a 18. életév lehetett a határvonal, míg azokon a játékokon, amelyekben három korosztály versenyzett, a 16. és a 20. életév lehetett a választóvonal.²⁹ A probléma végleges megoldását több tényező nehezíti. Amikor a sportolók feliratkoztak a küzdelmekre, az írásbeli adminisztráció fejletlensége miatt születési idejüket nem tudták dokumentumokkal igazolni. Olympiában emiatt vezették be az úgynevezett *dokimasiát*, vagyis azt a módszert, hogy a bírák személyes beszélgetések révén igyekeztek meggyőződni arról, vajon az atléta jogosan iratkozott-e fel az adott korcsoport versenyére.³⁰ Tudunk olyan esetekről, amikor az ítések feltűnő ellentmondást találtak a versenyző által megjelölt korcsoport és fizikai képességei megítélhető színvonala között. Ilyenkor a fizikumról kialakított vélemény döntötte el, ki melyik korosztály versenyén vehet részt.³¹ Pausanias jegyezte fel a birkózó aiginai *Pherias*ról, hogy Kr. e. 468-ban az olympiai versenybírók túlságosan gyengének találták őt ahhoz, hogy az ifjak küzdelmein részt vehessen. Négy esztendő múlva azonban már engedélyezték versenyzését, és meg is nyerte az ifjak birkózását.³² Ezzel szemben – ugyancsak Pausanias említi – a rhodosi *Nikasylos* (valószínűleg Kr. e. 464 során) 18 éves korában jelentkezett az ifjak birkózóversenyére, de az olympiai bírák a felnőttek me-

28 *Nigel B. Crowther*: *Athletika. Studies on the Olympic Games and Greek Athletics.* (Nikephoros Beihefte 11.), Hildesheim 2004. 87–98.; *Lee, H. M.*: *The Program and the Schedule* i. m. 31–32., *Bettina Kratzmüller*: *The Role of Paides within the Ancient Olympic Games.* In: „Ancient and Modern Olympic Games: Their Political and Cultural Dimensions” – 8th International Congress of the European Committee for Sport History. 25–28 September 2003, Ancient Olympia, Greece, Komotini 2004. 37–42.

29 Így pl. *Rudolph, W.*: *Olympischer Kampfsport* i. m. 3.

30 *M. Lee, H. M.*: *The Program and the Schedule* i. m. 31–32.

31 Uo.

32 *Pausanias*: VI, 14,1.

zönyébe sorolták – általános nézet szerint fizikai erejére tekintettel. Hogy a besorolás nem volt indokolatlan, azt bizonyítja, hogy *Nikasylos* a férfiak között is bajnok tudott lenni.³³

A fenti esetek szereplői nem véletlenül a birkózók közül kerültek ki. Ebben a sportágban ugyanis a korosztályok közötti különbség a versenyzők testtömegét és birkózásuk technikáját is alapvető vonásaiban különböztette meg. Minél idősebb volt a birkózó, annál inkább követelmény volt vele szemben a testsúlyának és izmainak erőtetett növelése. Éppen ezért az ifjak és a felnőttek birkózása sok tekintetben eltért egymástól. Az ifjak esetében a hajlékonyságnak és a gyorsaságnak sokkal nagyobb jelentősége volt, mint a felnőtteknél. Az öttusa (*pentathlon*) ötödik versenyszámaként lebonyolított birkózás sokkal inkább hasonlított az ifjak, mintsem a felnőtt férfiak birkózóküzdelméire – minthogy a pentathlos a *könnyű* versenyszámok (futás, távolugrás, gerelyhajítás) eredményessége érdekében csak korlátoltan fejleszthette izmait és testének tömegét.³⁴ Az ökölvívóknál sokkal kisebb eltéréseket figyelhetünk meg az ifjúsági és a felnőtt versenyzés között. Az erő és a technika harmóniája alapvető fontosságú volt mindkét korosztály esetében, de természetesen az ifjaknál a technika, a felnőtteknél az erő dominált inkább. Ebben a sportágban ritkaságszámba ment, hogy valakit fizikai adottságai miatt soroljanak át az ifjak mezőnyéből a felnőttek közé, hiszen a kirívó differencia a korosztályok testméretei között egyáltalán nem volt jellemző. Talán ezért is terjedt el az egyetlen ilyen ismert esetről az a vélekedés, hogy a sportoló nem más, mint hosszú haja miatt soroltatott át a felnőttek közé.³⁵ A samosi *Pythagoras* volt az, akit Kr. e. 588-ban az ifjak közül a felnőttekhez tettek át, de azok mezőnyében is képes volt megnyerni az olympiai ökölvívó bajnokságot.³⁶

Az antik hagyományok szerint a smyrnai atléta, *Onomastos* volt az, aki Kr. e. 688-ban megnyerte Olympia akkor első ízben megrendezett ökölvívó versenyt.³⁷ Noha úgy tartották, hogy ő állította össze ennek a sportágnak a

33 *Pausanias*: VI, 14, 1-2.

34 *Lee, H. M.*: The Program and the Schedule i. m. 40. skk; *Rudolph, W.*: Olympischer Kampfsport i. m. 55. skk.

35 *Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 143.; *Matz, D.*: Greek and Roman Sport i. m. 87.

36 *Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 88.

37 Uo. no. 29.

szabályait, ezt a modern sporttörténet-írás cáfolja. Inkább azt valószínűsítik, hogy új szabályok megalkotása helyett a korábban már kialakult gyakorlatot rögzítette. Személyében az első olyan ismert olympiai bajnokot tisztelhetjük, aki Kis-Ázsiából, Ióniából érkezett a játékok színhelyére.³⁸ Mivel az athéni virágkor kibontakozása előtt Iónia volt a hellén kultúra élvonalbeli hordozója, a görög ökölvívás – minden brutalitása mellett – megfigyelhető vívóstílus a valószínűleg e civilizáció igényeivel állt összhangban. Így érthető az is, hogy az ugyancsak ióniai Pythagoras az első ökölvívó volt, akit ügyessége és okos harcmódora miatt – noha az erőnek sem lehetett híján – az *entechnos* (művészi) jelzővel illették.³⁹ Az a mítosz is az ökölvívásnak a brutalitással szemben gyakorta megmutatkozó művészi jellegét tükrözi, amelyik szerint Apollón Olympiában a sportágban győzte le a hadisten Arést.⁴⁰ A művészet és tudomány isteni védnöke nyilvánvalóan ügyessége és nem ellenfelét felülmúló fizikai ereje révén érte el a győzelmét. Tisztelték is mint minden ökölvívó példaképét, és központi szentélyében, Delphoiban áldozatokat mutattak be a *Pyktés* (Ökölvívó) Apollónnak.⁴¹

Az antik ökölvívás a durvaság és a művészetté fejlesztett vívóstílus sajátos elegye volt, amit egyik oldalról a rémisztő tetteikről és méreteikről híres nehézatléták, másik oldalról Apollón, az *entechnos Pythagoras* vagy éppen a *Diön Chrystostomos* által felmagasztalt *Melankomas* alakja fémjelzett. Mivel az ökölvívó szabályok írott formában nem maradtak az utókorra, a történészeknek elsősorban a vázakepek, a falfestmények és a szobrok ábrázolásaira kell hagyatkozniuk annak megállapításánál, mit engedtek meg az öklözőknek, és mit tiltottak meg nekik. Ugyanazokból az ábrázolásokból sokszor homlokegyenest ellenkező nézetek alakultak ki, és emiatt számos fontos kérdésben még nem jutott nyugvópontra a tudományos vita.

Nincs például egyetértés abban, hogy mi volt a szabályos ütőfelület. Az egyik jellegzetes álláspontot *H. A. Harris* képviseli, aki azt állítja, hogy „... kétségtelenül a fejre mért ütések látványosabbak, de a görögök jól ismerték a testre irányuló támadás hatékonyságát. Számos vázakep mutat be testre mért üté

38 *Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 119., Vö. *Pausanias*: V, 8,7.; *Philostratos*: *Gymnastikos* 12.

39 *Diogenes Laertios* VIII, 47.

40 *Pausanias*: V, 7,10.

41 *Plutarchos*: *Moralia* 724 c. Vö. *Poliakoff, M. B.*: *Combat Sports* i. m. 82–83.

seket, és van néhány ezekre vonatkozó félreérthetetlen utalás az irodalomban is... Még az is lehetséges, hogy megengedték a rúgást.⁴² M. B. Poliakoff ennél óvatosabban fogalmaz, amikor elképzelhetőnek tartja, hogy a vázaképek olykor szabálytalan technikákat mutatnak be, és ezzel céljuk a sportszerűtlenség szemléltetése.⁴³ W. Rudolph viszont határozottan a Harris által képviselt állásponttal szemben fejt ki véleményét: „A képi ábrázolások meglehetősen biztonságosan engednek következtetni, hogy az ütések kizárólag a fejre és az arcra irányulnak... Ha néhány szerző más testrészen, például vállon és mellen elért találatot említ, és ezeket még a szabályok keretein belül alkalmazott, noha ritkán kivitelezett technikáknak tekinti, akkor olyan antik irodalmi ábrázolásokat vesz figyelembe, amelyekben az alkotók a költői szabadsággal éltek, és olyan dolgokat mutattak be, amelyek csak az ő fantáziájukban léteztek...”⁴⁴ W. Decker, az óegyiptomi és ógörög sporttörténet kiváló szakértője, anélkül, hogy ebben a vitában egyértelműen állást foglalna, azt emeli ki, hogy az ábrázolások mindenképpen a fejre mért ütések dominanciáját mutatják.⁴⁵ Ezzel összhangban egy 2005-ben lezajlott magánbeszélgetésünk során csak a fej és az arc érvényes találati felület voltát feltételezte, és a rúgást szabálytalan technikának vélte. J. Ebert, az antik sporttörténet-kutatás kiemelkedő alakja egy 1980 során NDK-állami díjjal kitüntetett olimpiatörténetben határozottan állította, hogy az ütések egyetlen és nyilvánvaló célpontja a fej és az arc volt.⁴⁶ Ezt a véleményét szoros baráti kapcsolatunkból eredő gyakori beszélgetéseink során főként *Melankomas* ismert példájával támasztotta alá.

42 Harold Arthur Harris: Sport in Greece and Rome. Thames and Hudson 1984. 24.

43 Poliakoff, M. B.: Combat Sports i. m. 85 sk.

44 Rudolph, W.: Olympischer Kampfsport i. m. 11.

45 Wolfgang Decker: Sport in der griechischen Antike. Vom minoischen Wettkampf bis zu den Olympischen Spielen, München 1995. 88.

46 Olympia von den Anfängen bis zu Coubertin. Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Joachim Ebert, Leipzig 1980. 55. sk. Vö. a Dión Chrysostomos XXVIII. és XXIX. beszédében szereplő Melankomas, kariai ökölvívóról szóló hagyománnyal. Ő állítólag olyan eredményesen védte huzamos ideig felemelt karjaival a fejét, hogy ellenfelei, akiket nem ütött meg, végül elfáradva feladták a küzdelmet – I. Szlávik Gábor: Egy ünneplott ökölvívó magasztalása a szónoki karrier szolgálatában. Dión Chrysostomos or. XXIX [I] és or. [II] ('Melankomas'); *Uő*: A Melankomas, az ökölvívó emlékére tartott második szónoklat; a szöveghagyományozás sorrendjében az első Melankomast magasztaló beszéd (or. XXVI-II); *Uő*: A Melankomas, az ökölvívó emlékére tartott első szónoklat; a szöveghagyományozás sorrendjében a második Melankomast magasztaló beszéd (or. XXIX). Acta Academiae Agricensis XLI. Sectio Historiae, redigit Béla Bartók, Eger 2013. 3–38.

Egyébként *Philostratos* is a fejre mért ütések jelentőségét emelte ki, amikor történeti hitelességét tekintve vitatható, de a sportág gyakorlati ismeretéről tanúskodó véleményét előadta. Szerinte ugyanis a régi spártaiak nem viseltek sisakot, ezért sokat gyakorolták a fejre/arokra mért ütéseket, illetve azok kivédését. Ez vezetett az ökölvívó sport kialakulásához.⁴⁷

Ezek után e sorok írója is úgy gondolja, az antik ökölvívás alapszabálya az volt, hogy érvényes találatot csak a fejen és az arcon lehetett elhelyezni, rúgni pedig nem volt szabad. Azok a vázaképek pedig, amelyeken az egyik ökölvívó ellenfele nemi szerve felé üt, vagy kinyújtott ujjakkal annak szemét veszélyezteti, ábrázolják a versenybírókat is, aki felemelt botjával a szabálytalankodó felé sújt. Ez megerősíti azt az álláspontot, ami szerint a szemek és a nemi szerv védelmet élveztek.

Az ellenfél testére irányított rúgás szabályos vagy szabálytalan mivolta ugyancsak vitatéma a kutatásban. A többség – szerintem jogosan – úgy gondolja, hogy az ilyesmit ábrázoló festett kerámiák inkább az ökölvívás olykor megmutatózó brutális jellegét vagy egyes ökölvívók szabálytalan megmozdulásait akarták illusztrálni, semmint a szabályszerűen megvívott ökölharc lefolyását. W. Rudolph – H. A. Harrisszal ellentétben – meggyőzően kifejti, hogy az ellenfél sípcsontja felé, csupasz lábbal tett rúgás feltétlenül hatástalan maradt egy olyan küzdelemben, amikor a nehéz bandázssal beburkolt öklök ütésekkel súlyos és fájdalmas csapásokat tudtak bevinni. Ráadásul az ellenfélre irányított rúgás nem is illett bele az ökölvívó harc mozgásosorába.⁴⁸ Hasonló a véleménye E. N. Gardinernek, aki úgy gondolta, hogy a *Philostratos*nál az ökölvívás leírása kapcsán alkalmazott ige: *prosbainein*⁴⁹ jelentheti ugyan azt, hogy 'valakire a sarkammal rátaposni', de ebben a kontextusban inkább az 'odamenni', 'megközelíteni' jelentéssel értelmezhető. Vagyis azokkal szemben, akik *Philostratos* szövegét a rúgás engedélyezésének bizonyosságául értékelik, ő mellett érvelt, hogy a szerző a láb munka fontosságát akarta hangsúlyozni.⁵⁰ Ez egyébként illik az ökölvívás mindenkor megfigyelhető mozzanatához, amikor a sportoló a távolsági harcból a közelharcra kíván áttérni, és ezért gyors lábmozdulatokkal férkőzik ellenfele közelébe.

47 *Philostratos*: *Gymnastikos* 9.

48 *Rudolph, W.*: *Olympischer Kampfsport* i. m. 13–14.

49 *Philostratos*: *Gymnastikos* 34.

50 *Edward Norman Gardiner*: *Greek Athletic Sports Festivals*. London 1910. 426.

Az ökölvívókat ábrázoló ókori képzőművészeti alkotások és irodalmi források tanulmányozása világossá teszi, hogy a görög ökölvívás stílusa szoros összefüggésben állt az öklöket védő szíjak – nevezzük ezeket akár bandázsnak, akár kesztyűnek – minőségével.⁵¹ A sportág őséneke a krétai öklözés tekintetű, amely valószínűleg hatással volt a szigetet meghódító akhájok révén a hellén ökölvívás fejlődésére.⁵² A krétaiak ökölvívásának legreprezentatívabb emléke az a Kr. e. 1450 körül elpusztult Hagia Triada-i palotából származó tölcser alakú szteatit áldozati váza, amely domborműves díszítéseinek ökölvívókat mutat be.⁵³ Az „ökölvívóváza” néven ismert műtárgy hat, hullámos hajú, rövid szoknyát és nyakláncot viselő férfi három párra oszló küzdelmét ábrázolja. A küzdő felek fejét sisak fedi, ami a kutatók véleménye szerint nem katonai sisak, hanem kifejezetten atléták számára készült fejjvédő viselet. Ilyent a későbbi korok görög versenyzői nem hordtak a fejükön, de a modern idők amatőr sportolói körében ismét dívik a fejjvédő. A vázán feltűnő bokszolók jobb és bal kezén bandázs látható. Ez a bal kezet vastagon beburkolta, a jobbat kevésbé. Ennek alapján úgy vélik, hogy a balt csak védekezésre, míg a jobbot csak támadásra használták, vagyis úgynevezett *egykezes* ökölvívást mutattak be. Az ókori Görögország területén elterjedt ökölvívó sportban viszont mindkét kézzel támadtak és védekeztek is, emiatt a bandázs – eltérően a krétai gyakorlattól – a jobb és a bal kézen nem tért el egymástól.

E. N. Gardiner hívta fel a figyelmet arra, hogy az antik ökölharc formái jegyeire nagy befolyást gyakoroltak azok a borítások, amelyek részben védtek az öklöt, bizonyos korokban azonban jelentősen növelték az ütések hatékonyságát.⁵⁴ Lényegében W. Rudolph is egyetértett ezzel a nézettel.⁵⁵ Ezért érdemes röviden áttekinteni az öklöt takaró borítások fejlődéstörténetét.⁵⁶

51 L. főleg *Thomas F. Scanlon*: Greek Boxing Gloves: Terminology and Evolution. (Stadion VIII/IX.) 1982/1983. 31–45.

52 L. *Harold D. Evjen*: The Origins and Functions of Formal Athletic Competition in the Ancient World. In: Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games. 5-9 September 1988. Ed. William Coulson and Helmut Kyrieleis, Athens 1992. 95–104.

53 Uo. 98.; *Gardiner, E. N.*: Greek Athletic i. m. 10–11.

54 *Gardiner, E. N.*: Athletics of the Ancient World i. m. 197 skk.

55 *Rudolph, W.*: Olympischer Kampfsport i. m. 20 sk.

56 L. *Scanlon, T. F.*: Greek Boxing Gloves i. m. 31–45., *Gardiner, E. N.*: Greek Athletic i. m. 10–11. *Gardiner, E. N.*: Athletics of the Ancient World i. m. 197 skk., *Evjen, H. D.*: The Origins i. m. 95–104. *Poliakoff, M. B.*: Combat Sports i. m. 68 skk.

Az *Iliász* XXIII. éneke érdekes leírást tartalmaz arról a bokszmeccsről, amely a *Patroklos* temetése kapcsán rendezett sportversenyen *Eurüalos* és *Epeios* között zajlott le. *Eurüalost*, az argosi *Mekisteus* fiát az a *Diomédés* készítette föl a küzdelemre, aki Trója ostrománál az egyik legkiemelkedőbb vezére volt a támadóknak. A költő szerint így tette a dolgát:

„És legelőször övet hajított oda néki, utána
jól szelt szíjat adott bőréből réti ökörnek.”⁵⁷

A versben emlegetett *jól szelt szíj* egészen a Kr. e. 5. századig jól látható az ökölvívókat mutató vázáképeken. Hossza 3 m lehetett, és nagyjából a mai kantárszár vagy gyeplő erejével és simulékonyságával rendelkezett, ha nem is volt olyan széles, mint ezek. *Pausaniast* nyilván erősen befolyásolta a homérosi leírás, amikor azt állította, hogy a szíjak cserzetlen marhabőrből készültek.⁵⁸ Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a puhább borjúbőr képezte alapanyagukat. Az ilyen, kézre tekert szíjat *himasnak*, többes számban *himantesnek* nevezték. Alkalmazásának elsődleges célja a kéz védelme volt. Mivel csak a fej, illetve az arc képezett szabályos ütőfelületet, az ütő kéz ujjpercei nagyobb sérülésveszélynek voltak kitéve, mintha a test puhább részére is üthettek volna. Ezért a védőszíjakat úgy helyezték el, hogy az ujjperceket többször körültekerték, ugyanezt tették a csuklóval is, végül a feltekert szíj egészen az alsókar első harmadáig ért. A feltekert szíj az ökölbe szorított kézen egyfajta bőrpárnát képezett, amely a saját ütések erejét tompította, és ezáltal az ellenfelet is megkímélte a súlyosabb sérüléstől. Az ujj mellett a kézfej és a kéztő védelmét is megoldotta ez az eljárás. Egy keményebb ütéstől ugyanis védőszíjak híján a kézfej csontocskái könnyen eltörhettek vagy kifordulhattak. Abból a szempontból is praktikus volt a szíjak használata, hogy így a kéz képessé vált levezetni az ütéstől keletkezett ellentétes irányú energiát. Ennek érdekében a szíjakkal mindkét kezet és a csuklókat nagyon feszesen kellett rögzíteni. Ellenkező esetben megsérülhetett a kéz, amellyel azután lehetetlenné vált volna olyan erős ütést kivitelezni, amely a győzelemhez kellett. Utóbb ezeket a védőszíjakat *himantes malakóteroi* (puhább szíjak)

57 Homérosz. *Iliász*, *Odüsszeia*, Homéroszi költemények. Ford. Devecseri Gábor. Budapest, 1974. 418. *Iliász* XXIII, 683–684.

58 *Pausanias*: VIII, 40,3.

elnevezéssel illették, így különböztetve meg őket a későbbi korok bandázsaitól, amelyek az öklökre helyezve egyre inkább támadó fegyver funkcióját töltötték be.

A Kr. e. 400 körül használatba vett kézborítások már komolyabb veszélyt jelentettek az ellenfélre. Szemben az előbbieken jellemzett szíjakkal, amelyeket a kezek köré tekertek, ezek kesztyűszerű alkalmatlóságok voltak. Belső részükön lyukakat vágtak az ujjhegyek számára, és kívülről bőrgyűrűket erősítettek rájuk az ujjpercek fölött. A bőrgyűrűk merev és kemény anyagból, valószínűleg marhabőröből készültek, és sokkal inkább az ellenfél arcának megsebzését, semmint az ütés erejének enyhítését célozták. Ezt fejezte ki a „kesztyű” elnevezése is: *himantes oxeis* (éles, kemény szíjak). Az új borítás betakarta az alsókar egy részét is, és felső peremére gyapjas juhbőrt húztak. Utóbbival törölték le homlokukról a verejtéket, nehogy a szemükbe csurgós folyadék megzavarja őket a küzdelemben.

A puhább és kemény szíjakat az antik szleng *myrméx* (hangya) néven emlegette. Ugyanis a hangya a csípéséről volt ismert, miképp az ökölvívó ütésekor is a szíj „csípte” meg az ellenfelet. Ezt fejezte ki a *Philogelós* (Tréfakedvelő) címen ismert – talán a Kr. u. 4. századhoz köthető – anekdotagyűjtemény következő darabja: Egy Kyméből származó polgár meglátott egy ökölvívót, akinek testét csúnya sebek borították. A látványtól megdöbbenve megkérdezte a sportolót, honnan szerezte be sérüléseit. A *myrméx*től – hangzott a válasz. Hát miért aludtál a földön? – értetlenkedett vagy tréfálkozott a kérdező.⁵⁹

A bandázs vagy „kesztyű” sérülést okozó hatásának előtérbe kerülése miatt változáson ment keresztül az edzéseken használt felszerelés is. A birkózókkal ellentétben, akik edzések alkalmával komolyan megmérkőzhettek egymással anélkül, hogy sérüléseket idéztek volna elő, az ökölvívók és a *pankratiastések* csak imitálták a mérkőzések közben kialakult helyzeteket, különben az edzéseken könnyen úgy megsérülhettek, hogy azután versenyezni sem tudtak. Ezért edzések és gyakorló összecsapások alkalmával a *sphairai* vagy *epispharai* (labdák, golyók) elnevezésű bokszkesztyűt húzták fel.⁶⁰ Ez egy jól bélelt kesztyű volt, amely védte az öklöt, és tompította az ütés miatt rész-

59 *Philogelós* 172. Vö. *Poliakoff, M. B.*: *Combat Sports* i. m. 73.

60 *Gardiner, E. N.*: *Greek Athletic* i. m. 433-434; *Rudolph, W.*: *Olympischer Kampfsport* i. m. 23 sk. Vö. *Platón: Törvények* 630 b.

ben az ütést kivitelező, részben az ütést kapó versenyzőt ért fájdalmat. A vele bevitt tompa ütések lehetővé tették a támadás és védekezés gyakorlását anélkül, hogy a gyakorló párok egymásnak komolyabb sérüléseket okoztak volna. De tréningek alkalmával gyakoroltak úgy is, hogy felfüggesztett bábukát vagy homokkal, olykor gyapjúval megtöltött bőrszakot (*kórykos*) püföltek, ami hasonlított a modern ökölvívóedzéseken szokásos *zsákoláshoz*. A nehéz zsákokra mért ütések révén hatékonyan lehetett fejleszteni a kar-, mell- és hátizmokat. Ha viszont az ütések gyorsaságát és pontos célzását kívánták gyakorolni, akkor könnyű zsákokat vettek célba. Azt is hamar felismerték, hogy jó lábmunkával mind a védekezés, mind pedig a támadás hatékonyságát eredményesen lehet növelni. A lábmunka gyakorlását az „árnyékboksolás” (*skiamachia*) révén végezték. A nagy ütéseiről elhíresült bajnok, *Glaukos* Olympiában felállított szobra a sportolót egy árnyékboksoló pózában mintázta meg.⁶¹ Több ábrázolás tanúsága szerint edzések alkalmával az atléták fülvédőt is használtak.

Az edzéseken megmutatkozó óvatosság kiváltképp indokolt volt a római császárkorban. Ekkor terjedt el ugyanis a *caestus*, vagyis az olyan ökölvívókesztyű, amelynél az ujjakat fedő bőrréteget fémdarabokkal erősítették meg. Ez már valóságos támadó fegyverként szolgált, és iszonyú sebeket okozhatott. Leírását megtaláljuk *Vergilius*nál, amikor a költő az *Aeneis* egyik jelenetében a mitikus hős, Venus istennő fia, Eryx *caestus*-át festi e szavakkal:

„...*Mondotta: miközben
Pár iszonyú-sulyu kesztyűjét kivetette középre,
Szörnyű Eryx két kérges bőrszíjját, amelyekkel
Harcain ökleit és karját egykor mutogatta.
S tátva maradt szájuk, hogy mint meredeztek e vastól
S ólomtól dagadó, hét-rétegű nagy bika-hátak...*”⁶²

61 *Pausanias*: VI, 10,1-3.

62 *Vergilius*: *Aeneis*. Lakatos István fordítása. Budapest, 1962. 93. V, 400–405.o

Tertullianus egyházatyja a Kr. u. 2–3. században vallásos hevülettel kárhoztatta az ilyen felszereléssel űzött ökölharcot, amely rútul elcsúfította azt, amit Isten eredetileg tökéletesnek teremtett, az emberi testet. Felháborodottan tette fel a költői kérdést, hogy azért teremtette-e Isten az embert, hogy az ütlegektől megvakuljon?

Összefoglalva az eddigieket a következőket állapíthatjuk meg: az antik ökölvívás szabályos találati felülete a fej és az arc volt. Az ökölvívók pedig bőrből készített és kezükre erősített, akár bandázsnak, akár kesztyűnek nevezhető felszerelést viseltek. Mivel a sportoló hüvelykujja nem vehetett részt az ütésben, a bandázs vagy kesztyű csak a többi négy ujjat fedte be. Az évszázadok folyamán a kezdetben kizárólag az ütő fél egészségének védelmét szolgáló felszerelés fokozatosan a küzdőtárs testi épségét komolyan veszélyeztető fegyverré változott.

A kézvédő borításból lett támadó fegyver kialakulását elősegítette az a gyakorlat, amellyel az atléták győzelmeiket kivívták. A modern ökölvívással ellentétben a versenyzőket nem pontozták, és a bírói döntéssel kihirdetett technikai k. o.-t sem ismerték. Az összecsapások időtartamát nem korlátozták. Így aztán vagy harcképtelenné kellett tenni az ellenfelet, vagy pedig a mérkőzés feladására kellett kényszeríteni őt. Az ellenfél kiütése egyetlen nagy ütéssel sok ökölvívó hatásos technikája volt már a korábbi időszakokban is,⁶³ de általánosság a római korban vált, amikor az ökölharc – a *caestus* elterjedésének köszönhetően – vívó jellegű küzdelemből gyakorta brutális mérszárlássá alakult. A kora császárkori *Vergilius* az *Aeneis*-ben ezt a fejleményt akarta illusztrálni, amikor leírta, hogy az ökölvívó harcban győztes *Entellus* egyetlen csapással végezte ki a győzelmi díjként nyert tulkot:

„Ott állott, azután lendítve kezét, a magasból
Tülke közé sújtotta az irgalmatlan ökörbőrt,
Homloka csontjait is beszakítva az agy velejéig:
Földre rogyott a bika s páráját, rúgva, kifújta.”⁶⁴

63 A költők gyakran írtak le ilyen mérkőzéseket, pl. Iliász XXIII, 689–691; Odüsszeia XVIII, 76–78. Vö. *Wilfried Fiedler*: Der Faustkampf in der griechischen Dichtung. Stadion XVIII. (1992) 1–67.

64 *Aeneis* V, 478–481.

Sok versenyző persze nem várta meg saját „kivégzésének” pillanatát, hanem még idejében feladta a mérkőzést, ha kilátástalannak ítélte esélyeit. A feladás meglehetősen megalázó formaságok között ment végbe. A vesztesnek fél térdre kellett ereszkednie ellenfele előtt, és ökölbe szorított jobb kezét, valamint jobb keze mutatóujját előre kellett nyújtania.⁶⁵ A másik megoldás az volt, hogy a feladás jeleként kimondták: *apagoreuó*, vagyis „megadom magam”.⁶⁶ A spártaiak, noha az ökölvívóspport térnyerésében vitathatatlanul komoly szerepet játszottak, a megadást férfiakhoz méltatlan viselkedésként értékelték, emiatt idővel megtiltották atlétáiknak az ökölvívás – és a győzelmet hasonló módon eldöntő pankration – versenyein való részvételt. Erről írta *Seneca*, a Nero császár nevelőjeként is ismert római filozófus *A jótéteményekről* (*De beneficiis*) című művében:

„A spártaiak tiltják, hogy övéik a pankrationban vagy ökölvívásban mérkőzzenek, ahol a legyőzött szavai megmutatják, ki a gyengébb. A futó előbb ér célba: gyorsaságával, nem lelkével előzött meg. A háromszor padlóra küldött birkózó csak elveszítette, nem átadta a pálmát. Mivel a spártaiak fontosnak tartották, hogy polgártársaik legyőzhetetlenek, eltiltották őket azoktól a versenyektől, amelyekben nem a bíró hirdeti ki a győztest vagy a küzdelem végkimenetele, hanem a meghátráló és a pálma átadását követelő szava.”⁶⁷

A mérkőzés eredményét egyetlen jól kivitelezett ütéssel eldöntő ökölharc ellentéte sem volt éppen ritka jelenség. A kézborítás sérülést okozó hatásának növekedésével az atléták félelme is nőtt attól, hogy maradandó, esetleg halálos sérülést szenvednek. Így aztán gyarapodott az olyan küzdelmek száma, amelyek során a szembenálló felek igyekeztek ütőtávolságon kívül maradni, vagy pedig csak imitálták a támadást. *Erre* utalt Thesszaloniki Kr. u. 12. századi püspöke, *Eustathios*, amikor az Iliászhoz írt kommentárjában a következőket fejtette ki:

65 *Plutarchos*: Lykurgos 19.

66 *Pausanias*: VI, 10,2.

67 *Seneca*: A jótéteményekről V, 3,1. In: *Seneca prózai művei I-II*. Fordította Bollók János és Takács László. Budapest 2004. II. 416-417.

„Az embernek meg kell továbbá figyelnie, hogy most az ökölvívók egyszerre esnek egymásnak. Volt azonban egy időszak, amikor az volt a technikájuk, hogy sok órát elpazaroltak ellenfeleik legyőzése végett úgy, hogy kezüket felemelték és leeresztették, mintha a levegőt ütnék, amint azt gyakran mondják, vagy valami agresszív árnyékbokszolást mutatnának be... Egyetlen ökölvívó sem volt híres azért, mint korábban is mondták, mert volt annyi önuralma, hogy fáradtságosan feltartsa kezét hosszú ideig, ne üssön, és így fáradtsza ki ellenfelét. Tehát amikor valami ilyesmi történt, vagy más módon lanyhult el a küzdelem, akkor a versenyzők egy olyan segítséget kaptak, amit Pausanias [Kr. u. 2. századi grammatikus, nem azonos az eddig többször idézett útleíróval] is leír, azt állítva, hogy amikor a versenyen az ökölvívók húzták az időt, akkor egy létrát (*klimax*) hoztak, úgyhogy nekik annál kellett állniuk, egymástól ütőtávolságon belül, és meg kellett őrizni pozíciójukat annak érdekében, hogy körbe futva ne kerüljék el a nekik szánt ütéseket, hanem egy helyben maradva, karjuk mozgásával védjék magukat. És ezt hívták »a létrából«-nak (*ek klimakos*), ami szólásmondás talán azokról is szól, akik szándékosan szünetet tartanak a munka kellős közepén.”⁶⁸

Michael B. Poliakoff egy tanulmányában ezen idézet alapján kétségbe vonja a Melankomas halogató taktikájáról fennmaradt antik hagyomány hitelességét – viszont nem tagadja azt, hogy az ökölvívó történeti személy volt.⁶⁹ A probléma az, hogy nem tudjuk, mikor és milyen mértékben terjedt el a *klimax* alkalmankénti használata. Vázaképek a *klimaxot* úgy ábrázolják, hogy az egy második függőleges támaszték nélküli létra, amit a versenyzők között úgy állítottak az élére, hogy önállóan is megállt. Hasonlóképpen a középkori lovagi tornák sorompójához, ez választotta el egymástól az ütőtávolságon belül küzdő feleket. Egyes kutatók a *klimax* kifejezést átvitt értelemben is használják a bírák által elrendelt *végküzdelem* jelölésére.⁷⁰ A *klimaxhoz* hasonló megoldás volt a hosszan elnyúló mérkőzés záros határidőn belüli eldöntésének kikényszerítésére az, hogy vízszintesen tartott rudakkal szűkítették fo-

68 Eustathios: 1324,48 skk. (ad. II. XXIII, 686.), idézi Michael B. Poliakoff: Melankomas, *ek klimakos*, and Greek Boxing, *American Journal of Philology* 108. (1987) 511–518, 512.

69 Poliakoff M. B.: Melankomas i. m. 511–518., 512.

70 Kleanthis Paleologos: Boxing. In: *The Olympic Games in Ancient Greece*. (General supervision by N. Yalouris), Athens 1976. 216–225, 221.

lyamatosan a küzdőteret. Így az atléták egyre közelebb kerültek egymáshoz, és nem menekülhettek a másik ütési elől.⁷¹ Az útleíró *Pausanias* egy harmadik, nyilván ugyancsak elterjedt módozatról adott hírt a nemeai játékok kapcsán. Ott az est beállta miatt félbeszakították az epidamnosi *Kreugas* és a syrakusai *Damoxenos* még világosban megkezdett mérkőzését. Úgy döntöttek, hogy a versenyzők felváltva ütik meg egymást, és az ütések nem szabad védeni. Azt sorshúzással döntötték el, hogy ki kezdi az ütészóváltást.⁷²

Az ókori képzőművészeti alkotások, kiváltképp vázaképek, valamint irodalmi források alapján a modern szakirodalomban határozott elképzelések alakultak ki arról, miképp folyhatott le egy szabályos ökölvívó-mérkőzés.⁷³ Az egymással szemben elhelyezkedő ellenfelek egyenes tartásban, magasra emelt karokkal figyelték a másik mozdulatait. A ravaszabbak még arra is ügyeltek, hogy ők kerüljenek háttal a tűző napnak, és így partnerük szemét bántsza az éles fény. Ez különösen a forró nyáron megrendezett Olympia hatnapos programjának bevezetésétől volt számottevő tényező, mivel annak keretében kora reggeltől előbb a három futóversenyt (hosszútávfutás, stadionfutás, kettős stadionfutás) bonyolították le, majd következett a birkózás, utána pedig – déltájt vagy kora délután, a legnagyobb hőségben – az ökölvívás.⁷⁴ Az összecsapásra felkészült sportolók egyik karjukat, általában a balt – ha csak nem voltak fordított alapállásúak –, enyhén behajlítva előrenyújtották, míg másik karjukat nagyjából ugyanolyan magasságban a könyök-nél erősen behajlították, hogy egyenes-, lengő- vagy horogütést készítsenek elő. Ugyanakkor lábaikkal egy meglehetősen széles lépéshelyzetet vettek fel, amelyből könnyen hátra vagy előre léphettek, attól függően, hogy támadni vagy védekezni akartak-e. Az egyenes tartás és a mindkét fél által magasra emelt karok arra mutatnak, hogy a testre mért ütések tiltott volta miatt a nyak és a csípő közötti testfelület nem szorult védelemre.

Az ökölvívás stílusának alakulását – mint említettük – alapvetően befolyásolta az ökölvívó védőfelszerelésének már ismertett fejlődése. A súlyosabb sérüléseket okozó ütések a keményebb szíjak, majd a fémgombokkal megerősített

71 *Poliakoff, M. B.*: Combat Sports i. m. 81., 82. ábra.

72 *Pausanias*: VIII, 40,3-5.

73 L. főleg *Rudolph, W.*: Olympischer Kampfsport i. m. 8 skk.

74 *Lee, H. M.*: The Program and the Schedule i. m. 102.

„kesztyűk” bevezetésével előtérbe helyezték a védekezés fontosságát. Ebből a szempontból érdemel figyelmet az alkar beburkolása a bandázsok későbbi változatainál. Ugyanis az ütések elhárításában a kar védett alsó szakasza komoly szerepet játszhatott. A védőmunka jelentőségét igazolják az abban jeleskedő öklözők sikerei. Kr. e. 300-ban az ifjak olympiai bajnokságát az élisi *Hippomachos* nyerte meg, aki *Pausanias* szerint „három ellenfelét anélkül gyürte le, hogy öt egyszer is megütötték volna”.⁷⁵ A Kr. e. 240-es esztendő felnőtt olympiai bajnokát, az alexandriai *Kleóxenost* ugyanebből az okból az *atraumatistos* (sebezhetetlen) jelzővel ruházták fel. Ő kiváló védőtechnikájának köszönhetően Nemeában, az Isthmoson és Delphoiban is győzni tudott, vagyis bajnoka lett mind a négy pánhellén versenynek.⁷⁶ A *Dión Chrysostomos* beszédeiben magasztalt *Melankomas* minden bizonnyal a versenyzők ezen vonulatát gazdagította. Az ilyen stílusú ökölvívók közül került ki a legtöbb olyan sportoló, akit soha nem tudtak ütéssel földre sújtani. Ők elismerésként megkapták az *akoniti* (portalan) jelzőt, hasonlóképp azokhoz a birkózókhoz és *pankratias-tések*hez, akik mérkőzéseik közben soha nem kényszerültek meghemperegni a küzdőtér homokján. De ugyanezt a jelzőt nyerték el azok a nagyhírű nehézsúlyúak is, akiknek ellenfelei esélytelenségük miatt visszaléptek a versenytől, és így ők mérkőzés nélkül nyerték el a koszorút.⁷⁷

A védekezés növekvő fontossága mellett azonban már a *puhább szíjak* korszakában is megvolt, és később nyilván még nőtt is a támadó stílus agresszivitása. A jobban felépített védekezés a támadó fél ütőtechnikájának állandó csiszolását követelte meg. Miképp a védekezésnek megvoltak a már említett nagymesterei, éppúgy a támadó stílusnak is ismerjük a legkiemelkedőbb képviselőit. Kr. e. 464-ben a rhodosi *Diagoras* úgy lett bajnok Olympiában, hogy soha nem tért ki ellenfelei ütései elől, viszont ő maga hatalmas csapásokat osztogatott. Ez az egyoldalúan támadó stílus is meghozta számára a sikert és az azzal járó elismerést. Kortársai ugyanis felruházták őt az *eu-*

75 *Pausanias*: VI, 12,6. *Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 506.

76 *Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 569.; *Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 41.; *Maróti E.*: A delphoi Pythia i. m. 79–80.

77 *Golden, M.*: Sport in the Ancient World i. m. 6.: 'akoniti'.

thymachos (nyíltan harcoló) jelzővel.⁷⁸ Hasonlóképpen nagy ütéseinek köszönhette bajnoki címét a karystosi *Glaukos*. Ez a parasztfiú Kr. e. 520-ban nyert Olympiában vagy az ifjak, vagy a felnőttek vetélkedésén. Sportsikereinek betudhatóan ragyogó politikai karriert futott be, amelynek csúcán a szicíliai Kamarina kormányzójává választották. Sorsának alakulását állítólag a véletlennek köszönhette. Írták róla ugyanis, hogy szántás közben kiesett fából készült ekéjéből az ekevas, és ő öklének egyetlen jól irányzott csapásával helyreütötte azt. Tanúja volt az esetnek atyja, *Démulos*, aki fia hatalmas erejének láttán elhatározta, öklővívót nevel belőle. Így jutott ki *Glaukos* az olympiai játékokra, ahol egészen a döntőig menetelt. Utolsó ellenfele azonban tapasztalt és technikás atléta volt, aki számos találatot vitt be neki. Már-már elkerülhetetlennek látszott veresége, amikor apja elkiáltotta magát: „*Fiam, úgy, mint az ekénél!*” *Glaukos* erre összeszedte maradék erejét, és egy jól irányzott erős ütéssel kiütötte ellenfelét.⁷⁹ Nem tudjuk, mikor lett olympiai bajnok a kyrénéi *Eurydamas*, de minden bizonnyal már a *keményebb szíjak* vagy éppen a fémgombokkal megerősített *caestus* korszakában. Ugyanis a Kr. u. 2–3. század fordulóján alkotó író, *Ailianos* szerint döntőbeli ellenfele kiverte a fogait. Ő azonban hősiesen lenyelte azokat, nehogy a másik észrevegye sérülését, és végül legyőzte vetélytársát.⁸⁰

Általánosságban elmondható, hogy míg a kizárólag jó védőmunkájuk miatt eredményes öklővívók kivételszámba mentek, addig a támadások hatékonyságában bízó öklözők sokkal többen voltak. Ők ütéseikkel elsősorban ellenfelük állcsúcsát és állszegletét célozták meg. Olykor az orr, a száj és a szemtáj volt a célpont. A képi ábrázolásokon világosan felismerhető az állcsúcsra mért ütés,⁸¹ míg az *Odüsszeia* egyik jelenetében, ahol a koldussá változott főhős öklözik egy valódi kéregetővel, Írosszal, a következő történet:

78 *Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 252., *Matz, D.*: Greek and Roman Sport i. m. 48–49 a vonatkozó ókori irodalmi forrásokkal.

79 *Pausanias*: VI, 10,1-3. Vö. *Poliakoff, M. B.*: Combat Sports i. m. 124.

80 *Ailianos*: *Variae historiae*, X, 19. A *Moretti, L.*: Olympionikai i. m. no. 960.

81 *Poliakoff, M. B.*: Combat Sports i. m. 86. ábra; *Gardiner, E. N.*: Greek Athletic i. m. 147. ábra.

„*Karjuk emelték, s őt Írosz jobbvállon ütötte,
ő meg a fül mellett sujtott a nyakára: bezúzta
csontjait: és Írosz száján kiszökött a vörös vér...*”⁸²

A költői kép tanúsága szerint Íros ütése lecsúszott *Odysseus* vállára, utóbbi viszont alaposan fültövön találta ellenfelét. Az összetört fülű, vagy ahogy a szakirodalom nevezi: *karfiolfülű* öklöző nem ritka tárgya az antik szobroknak sem.⁸³ Kerámiák festett illusztrációi gyakran ábrázolnak olyan jelenetet, ahol az egyik versenyző már összerogyva a földre hanyatlik, de a másik még mindig püföli őt felülről lefelé sújtó öklével, vagyis az úgynevezett *kala-pácsütéssel*.⁸⁴ Mindez az antik ökölvívás alkalmankénti brutalitását mutatja.

A vázakepek ábrázolásai alapján az *egyenes*, a *horog* és a *lengő* számítottak a leggyakrabban kivitelezett ütéseknek. Megfigyelhető, hogy az egyeneseket főleg bal kézzel ütötték, amikor egyidejűleg a bal láb lépett előre. Ugyanakkor a horog és a lengő lépésváltás nélkül, jobbról indult. Az egyenes ütést, amennyiben azt a két fél közötti távolság megengedte, a *fej hátravonásával* védték ki. Ha ez nem tűnt elég hatékonynak, akkor igyekeztek az ütést a testüktől minél távolabb, nyitott tenyérrel felfogni. Így kihasználhatták egyrészt a kemény ökölborítónak, másrészt az alsókart fedő prémrétegnek az ütés erejét csökkentő hatását.

Ha az ökölvívó jól akarta érvényesíteni az ökölborítás által a védekezésben nyújtott előnyöket, és ellenfele kifárasztására törekedett, akkor viszonylag nagy távolságban kellett maradnia küzdőtársától. Ugyanakkor azonban fenn kellett tartania az állandó fenyegetést is, tehát a másiktól való távolságot úgy kellett kiszámítania, hogy ő maga biztonságban legyen, ellenfele viszont fenyegetve érezze magát. Ehhez villámgyors lábmunkára volt szükség, amelyben a rövid *hátr lépések* és a lendületes *előreugrások* váltogatták egymást. A jó lábmunka a közelharc esetében is elengedhetetlen volt, különösen akkor, ha a szembenálló fél hosszabb karokkal és ennél fogva nagyobb ütőtávolsággal rendelkezett. A lábmunka mellett manapság a védekezés természetes mód-

82 *Odüsszeia* XVIII, 95–97.

83 *Geominy, W. – Lehmann, S.*: Zum Bronzebild i. m. 139–165.; *Rudolph, W.*: Olympischer Kampfsport i. m. 25–26.

84 *Vö. Rudolph, W.*: Olympischer Kampfsport i. m. 16 sk.

ja az *elhajlás*. Azonban mai értelemben vett elhajlást nem látunk az antik vázaképeken. Ennek az lehet az oka, hogy elhajlásból szinte lehetetlen lett volna eltalálni azt a kis ütőfelületet, amelyet a fej jelentett, másrészt elhajolni akkor szoktak, amikor a fejet kettős fedezék védi. Ám a kemény vagy éppen fémgombokkal megerősített „kesztyűk” korszakában a kettős fedezék nem nyújtott volna hatékony védelmet.

A közelharc során gyakran ütöttek rövid egyeneseket. Mivel ezeket igen gyorsan lehetett kivitelezni, a hátralépés vagy a fej hátravonása nem nyújtott védelmet, viszont megoldást jelenthetett az oldalirányú *kitérés*. Ilyen jelene-
tet írt le Vergilius az *Aeneis*-ben:

„Entellus nekidül most és csap a jobbja magasba,
Csakhogy látta a lendületet fentről fenyegetni
S fürgén félrehajolva hamar kikerülte a másik;
Légbe veszett az ütés, Entellus meg maga hosszan,...
Szörnyű sulyával utána zuhant, sulyosan le a földre...”⁸⁵

Az ökölvívók küzdelmei nem mindig zajlottak a *fair play* előírásainak megfelelően. Az összegörög sportversenyek, így az olympiai játékok szervezői nagy gondot fordítottak arra, hogy a tisztességes versenyzés feltételeit megteremt-
sék, de törekvésük olykor sikertelen maradt. Pedig írásba foglalták a versenyszabályokat, az atlétákat megeskették ezek betartására, versenybírákat képez-
tek ki, és utóbbiak ellenőrzése végett létrehozták az Olympiai Tanácsot.⁸⁶ Mindennek ellenére – főképp a küzdősportok terén – a sportszerűség gya-
korta csorbát szenvedett. A következőkben a *fair play* ellen vétő öklözők kö-
zül ismertetjük néhányának az esetét.

Az első ismert olympiai korrupciós botrány, amit azután több is követett, egy thesszáliai ökölvívó, *Eupólos* nevéhez fűződött. Ő Kr. e. 388-ban, a 98. Olympián ajándékaival rávette vetélytársait, az arkadiai *Agétórt*, a kyzikosi *Prytanist* és a halikarnassosi *Phormiónt* arra, hogy átengedjék neki a győzel-
met. Különösen *Phormióntól* tarthatott, aki az előző játékok bajnoka volt. Ám a család valahogyan kitudódott, és a bírák a vesztegetőt meg a vesztegetette-

85 Aeneis V, 443–447.

86 L. Kertész I.: A görög sport világa i. m. 90–111.

ket is súlyos pénzbírságra ítélték. A beszedett összegből hat darab Zeus-szobrot állítottak fel, melyeket a Stadion bejáratához vezető út mentén helyeztek el.⁸⁷ Az így leplezett és megbüntetett versenyzők szégyene évszázadokat élt túl, mivel a Stadion bejáratát minden résztvevő és néző úgy közelítette meg, hogy elhaladt a szobrok előtt, és azok talapzatán elolvashatta a vétkesek nevét és megismerhette bűnüket. A 226. játékokon, Kr. u. 125-ben felfedezték, hogy két ökölvívó a döntő mérkőzésen pénzért megegyezett a végeredményben. Ezért a csalásért bírságot róttak ki rájuk, és a befizetésekből egy-egy Zeus-szobrot állítottak fel a Stadion bejáratától jobbra, illetve balra.⁸⁸

A pénzsóvárság a megvesztegetéseken kívül egyéb szabálytalanságok kiváltó oka is volt. Erre példa az alexandriai *Apollónios* és néhány más öklöző társa története. Kr. u. 93-ban történt, hogy ez a sportoló a többi ökölvívóval együtt késve érkezett meg a játékokra. A versenybírák emiatt nem akarták elfogadni a nevezésüket, de ők arra hivatkoztak, hogy a Kyklosok szigeteinél hajójuk viharba került, és emiatt nem juthattak időben Olympiába. A védekezésüket a bírák már-már elfogadták, amikor a szintén alexandriai *Hérakleidés*, aki egyedül nem késett el, felfedte késésük igazi okát. Ez pedig nem volt más, mint hogy Ióniában elindultak egy pénzdíjas versenyen, és valójában emiatt érkeztek meg később. A hazudozókat ezután kizárták, és *Hérakleidés* mérkőzés nélkül lett első, vagyis *portalan* (*akoniti*) győztes. *Apollónios*ra és társaira pedig még pénzbírságot is kiróttak. Az már a jellegzetes ökölvívó habitusra vall, hogy a megkoszorúzott *Hérakleidés* látványán felindult *Apollónios* rárontott az újdonsült bajnokra, és leütötte. Ha már ő nem győzhetett – gondolta –, akkor legalább a másik ne legyen *portalan*.⁸⁹

Az ökölvívás olykor tetten érhető brutalitását két esettel illusztráljuk. Az első ezek közül a nemeai játékokhoz kapcsolódott. Az esemény időpontja ismeretlen maradt. Az történt, hogy a syrakusai *Damoxenos* és az epidamnosi *Kreugas* küzdelme hosszan elhúzódott, és remény sem volt arra, hogy záros időn belül befejeződik. A versenybírák ezért félbeszakították az összecsapást, és elrendelték a *végküzdelmet*. *Pausanias* szerint ezután az atlétáknak felváltva kellett csapást mérniük egymásra, és tilos volt az ütéseket védeniük.

87 *Pausanias*: V, 21,3.

88 *Pausanias*: V, 21,15.

89 *Pausanias*: V, 21,12-14

Azt, hogy ki üssön először, sorshúzással döntötték el. A továbbiakról az antik szerző ezt írta:

„Az ökölvívók akkoriban még nem tekintek csuklójukra kemény bőrszíjakat, hanem úgy küzdöttek, hogy lágy bőrrel burkolták be tenyerüket, és ujjaik szabadon maradtak... Kreugasz egy ütést mért Damoxenosz fejére, Damoxenosz viszont felszólította őt, hogy emelje fel a karjait. Mikor ez teljesítette kívánságát, Damoxenosz kinyújtott ujjával a bordái alatt sújtott rá, és az ütés lendületét kihasználva éles körmeit ellenfele testébe mélyesztette, majd megragadta, kihúzta és kiszakította Kreugasz zsigereit. Kreugasz azonnal meghalt. Az argosziak azonban Damoxenoszt tüstént elkergették, mert megszegte a megállapodást, és egynél több ütést mért ellenfelére. Kreugaszt pedig győztesnek nyilvánították, noha már halott volt.”⁹⁰

E korántsem derűs történet Kreugasz szomorú haláláról több kétséget keltett a kutatókban.⁹¹ Pausanias kiemeli, hogy Damoxenos súlyos szabálysértést követett el, ami miatt nem csak győzelmétől fosztották meg, de még diszkvalifikálták is. Abban látja a szabálytalanság mikéntjét, hogy a vétkes versenyző két ütést vitt be egymás után. Az elsővel átszakította ellenfele izomzatát, a másodikkal pedig kizsigerezte áldozatát. Ezzel a verzióval a szakembereknek az a problémájuk, hogy azokat az erős izomkötegeket, amelyekkel az ökölvívók rendelkeztek, még igen hegyes körmökkel is lehetetlenség átszakítani. Ha az egész történetet nem tekintjük pusztán kitalációnak, hanem abban az igazság magyát keressük, akkor a következő feltételezéshez juthatunk: Damoxenos szándékos és nagy erővel kivitelezett ütést mért Kreugas testére, mégpedig minden valószínűség szerint annak szívájékára. Ez szívrázkódást és azonnali halált okozott. Mivel az ütés szabálytalan felületet ért, Damoxenoszt kizárták a versenyből. Az eseményeknek a közönségre gyakorolt sokkhatása idézhette elő azt a jelenséget, hogy utóbb kiszínezték a históriát, és Damoxenos szabálytalanságát a valóságosnál még súlyosabbnak állították be.⁹²

90 Pausanias: VIII, 40,3-5.

91 Rudolph, W.: Olympischer Kampfsport i. m. 11-13.

92 Robert H. Brophy-Mary Brophy: Deaths in the Pan-Hellenic Games II: All Combative Sports. American Journal of Philology 106. (1985) 171-198.

Ugyancsak szabálytalan ütése következtében fosztották meg olympiai győzelmétől az Astypalaia szigetéről származó *Kleomédés*t Kr. e. 492-ben. Ő a döntő összecsapásban agyonütötte ellenfelét, az epidaurosi *Ikkost*. Noha a szabálytalanság pontos mikéntjét nem ismerjük, igen valószínű, hogy ezúttal is a szabályok által tiltott testfelületet érhetett halálos csapás. A fáma szerint *Kleomédés* esztét vesztette a bírák döntése miatt, és hazatérve ámokfutásba kezdett. Kidöntötte egy iskola tartóoszlopait, és ezzel a tettével sok kisgyermek halálát okozta. Az esemény miatt felbőszült szülők rárontottak az elborult elméjű öklözőre, aki Athéné istennő templomába menekült. Ott azután eltűnt az öt üldözők elől. Mindenki azonnal valamiféle isteni csodára gondolt, és ahogy ilyenkor tenni szokták, megkérdezték Apollón delphoi jósdáját, mitévők legyenek. A válasz az volt, hogy a jövőben *hérós*nak, vagyis félistennek kijáró tisztelettel hódoljanak *Kleomédés* emlékének.⁹³

Az írásunk elején említett thasosi *Theagenés*, a Lokroi-beli *Euthymos* és az előzőekben ismertetett, az Astypalaia szigetéről származó *Kleomédés* alakjának a földöntúli szférába, az istenek és földi halandók nászából született félistenek, a *hérósok* sorába történő emelése rámutat a klasszikus görög vallás néhány érdekes vonására.⁹⁴ Ez a vallás sokáig megtagadta a pozitív érzelmi töltés létjogosultságát isten és ember viszonyában. Azt feltételezte, hogy az istenek nem *minőség*i, hanem csupán *mennyiség*i mutatóikban múlják felül az embereket. Vagyis az isten nem okosabb az embernél, csak többet tud, nem bátrabb, hanem erősebb, nem szebb, csupán nagyobb. Azt is mondhatnánk, hogy az istenek antropomorph, vagyis ember alakú külsejének képzetét kiterjesztették ezen lények karakterére is. Úgy gondolták, hogy az istenek éppoly összetett jellemű lények, mint az emberek. Jó és rossz tulajdonságokból vannak összegyúrva, csak gyarló tulajdonságaik kozmikus méretűek. Az *ilyen* isteneket nem is lehet szeretni, legfeljebb félni. Az egyén és a közösség érdekében óvakodni kell attól, hogy megbántsuk őket. A Kr. e. 6–5. század görög közgondolkodását jellemezte ez a nézet, abban a korban, amikor a társadalom még elegendő védelmet tudott nyújtani polgárainak a sors hányattatása-

93 *Pausanias*: VI, 9,6-8.

94 A továbbiakban alapvetően gondolatmenetét követem: *Goldsworthy Lowes Dickinson*: *The Greek View of Life. A penetrating introduction into Greek thought, Greek literature and Greek ideals.* New York 1961.11–52.

ival szemben. Következésképp az ember inkább megbízott polgártársaiban, mint a kiszámíthatatlan és bosszúvágyó istenekben. Ennek a korszaknak a továbbélő felfogását visszhangozta *Aristotelés*, amikor a *Nagy etika* lapjain arról értekezett, hogy lehetetlen a barátság isten és ember között. Mert a barátság kölcsönös szeretetet feltételez, és annak semmi értelme nem volna, ha azt mondaná valaki, hogy szereti Zeust.⁹⁵

Ilyen, az istenekhez hasonlóan az átlagembert mennyiségi vonatkozásaikban, tehát testméretben, erőben felülmúló lények voltak az előbbieket során felsorolt ökölvívók is, akiknek reális fizikai képességeit az antik utókor képzelete még a valóságosnál is nagyobbra, szinte kozmikus méretűvé növelte. A hozzájuk tapadó történetek szerint ők éppoly bosszúállók, félelmet gerjesztőek voltak, mint a mítoszok véreskezű istenei. Logikus fejlemény volt tehát az emberek vallási életében az, hogy haláluk után ezeket az élsportolókat az emberi szféra fölé emelték. Istentől származó és isteni vonásokkal bíró halandóknak tekintették őket, akiket megillet a félisteneknek kijáró tisztelet.⁹⁶

95 *Aristotelés*: Nagy etika 1208 b.

96 Erről bővebben *Kertész István*: Religionsgeschichtliche Voraussetzungen zur Herausbildung des Herrscherkultes in Athen. In: *Oikumene* 4. *Studia ad historiam antiquam classicam et orientalem spectantia*. Eds. István Hahn – László Kákósy – Géza Komoróczy – Egon Maróti – János Sarkady), Bp. 1983. 61–69.